

Pásztor János

Evangelikus-református istentisztelet a XVI. században

0.1. A 16. század egyházi életének vizsgálata a ma Egyháza számára minden szempontból nagy jelentőségű, így a liturgia számára is. Nem tartom elfogadhatónak azt a református körökben közismert ál-

laspontot, mely szerint az első generációs reformátoroknak nem sikerült az istentiszteletet — úgymond római katolikus elemektől — megtisztítani. Ezek szerint ez a folyamat csak a 19. század második felében járt végső sikerrel, amikor sikerült a prédikációt és értelemszerűen a prédikátort az istentisztelet középpontjába állítani. Pedig ez semmimódon nem felel meg az Írás istentiszteletre vonatkozó tanításának, mely szerint az istentisztelet középpontjában a megfeszített és Feltámadott Úr áll. Ezt a vélekedést elsősorban nem egyháztörténeti, hanem teológiai érvekkel szeretném alátámasztani.

0.2. Mi a liturgia bibliai értelemben? Istennek való szolgálat, mely magában foglalja mind a „templomi”, mind a mindennapi életben végzett szolgálatot. Pál apostol a Róm 15,16-ban magáról az evangélizáció szolgálatára nézve mint *leitourgos*-ról beszél. A háttérben az ószövetségi *abodah*, az Istennek való szolgálat gazdag jelentésű kifejezője áll.¹

0.3. Témánk kibontása során először szólni fogunk a felekezetképződés helyzetéről a 16. században, különös tekintettel az evangelikus-református viszonyulásra. Utána foglaljuk össze a 16. századi magyar reformációnak az istentiszteletre vonatkozó tanítását és gyakorlatát — a teljesség igénye nélkül — elsősorban Huszár Gál és Méliusz Juhász Péter munkásságának figyelembevételével.

1.1. A 16. században a felekezetképződés folyamata nem fejeződött be. Szinte általánosan elfogadott ténynek tartja a közvélemény, hogy 1517. október 31-én új egyház alakult. Ez azonban anakronizmus, mely mögött a reformátorok gondolkodásának félre- vagy meg nem értése van. Sem Luther, sem Kálvin, sem a többi reformátor nem gondolkozott „egyházalapítás” kategóriáiban. Ők a leghatározottabban a meglévő, immáron majdnem 1500 esztendőes Egyháznak az apostoli tanítás szerint való visszaformálását tekintették Istenről rendelt feladatuknak. A 95 tételnek az egyetemekhez valamint a terület szerint illetékes püspökhöz való elküldése, az *Exsurge Domine* bulla nyilvános elégetése tipikusan „katolikus” cselekedetek voltak. Kálvin ugyanilyen fontosnak tartja és

A Magyar Egyházzenei Társaság protestáns tagozata felolvasó ülésén, a Bécsi kapu téri evangélikus templomban, 1993. június 5-én elhangzott előadás szerzője a budafoki református gyülekezet lelképíztora, a Károli Gáspár Református Egyetem Iltitudományi Kara Felekezettudományi Tanszékének egyetemi tanára.

1 Paulos Mar Gregorios: *The Meaning and Nature of Diakonia*, Genéve: 1989. I Kitérő tanulmány a *leitourgeia* — *abodah* összefüggéseiről. Magyarul: Paulos Mar Gregorios: „A diakónia jelentése és természete”, *Theológiai Szemle*, Ú.f. (XXXIII) 1990/3, 129-140.

hangsúlyozza, hogy az általa hirdetett tanítás az apostoli, katolikus tan. Álláspontjának igazolására az Írással együtt hozza az egyházatyák tanítását.² A magyar református reformáció számára annyira fontos debrecen-egervölgyi hitvallás címe *Confessio Catholica*.³

1.2. Ami a magyarországi evangélikus-református külön szerveződést illeti, a helyzet ugyancsak nem egyértelmű. Kathona Géza szerint az 1592-es Galántai Zsinat indítja el a külön szerveződést. De ez nem tekinthető másnak, mint a „papi testület világnézeti alapokon való belkörü tömörülésének”.⁴ Ezekben a tömörülésekben belül ott vannak a „kétrétű” gyülekezetek, melyekben *lutheri és svájci hatások érvényesülnek egymás mellett, és kölcsönösen hatnak egymásra*. A sokszor nagyon éles vitákat az Egy Katolikus Egyházon belüli vitáknak tekintették. Valószínűleg ez a magyarázata annak is, hogy az említett *Confessio Catholica* itt-ott a Tridenti Zsinatra is pozitív értelemben hivatkozik.⁵ Nemcsak a végleges szakítást megakadályozni kívánó, irénikus lelkületű Samarjai János,⁶ hanem még a harcos Méliusz Juhász Péter is gondolhatott az egység helyreállításának lehetőségére.⁷

1.3. Ez a helyzet megmutatkozik a liturgiákban is. Szinte az egyetlen fel tűnő különbség — különösen a Dunántúlon — az ostya vagy a kenyér használatában van. A debreceni istentiszteletben például az antifónák fontos szerepet játszanak.⁸ Bornemissza Péter ugyanakkor az evangélikus oldalon mutat „liturgiaellenes” tendenciákat. Így nyilvánvaló, hogy ebben az időszakban *lehetséges, sőt szükséges együtt foglalkozni a magyar reformáció egyházainak istentiszteleteivel*.

1.4. A felekezetképződés be nem fejezett voltára mutat az is, hogy nemcsak a liturgiában, hanem a tanításban is a lutheri és a svájci hatások egymás mellett vagy egymással keveredve kimutathatók.⁹

A Debrecenben — jó ideig Huszár Gállal együtt is — munkálkodó Méliusz a svájci irányhoz való fordulása után¹⁰ sem szolgálai másolója a zürichi reformációnak. Határozottan önállóságot mutat. Bármilyen szoros kapcsolatban van is Zürich lelkipásztorával, Bullingerrel, nem hajlandó mindenben őt követni. Ez elsősorban a liturgiai kérdésekre, azon belül az éneklésre, sőt a gregorián énekek istentiszteleti alkalmazására nézve érvényes. Nem valószínű, hogy ebben kompromisszum-keresés vezette. (Nem volt kompromisszu-

2 Kálvin *Institutiojának* kritikai kiadásai mutatják az egyházatyákra való utalásokat. John T. McNeill & Ford Lewis Battles: *Calvin: Institutes of the Christian Religion*, Philadelphia 1960. The Library of Christian Classics. Vol. XX.

3 Révész Imre: *A debrecen-egervölgyi hitvallás és a Tridentinum*. Budapest 1934. 1.

4 Kathona Géza: *Samarjai János gyakorlati teológiája*. Debrecen 1940. 23.

5 Révész: *i.m.* 19kk.

6 Kathona: *i.m.* 10kk.

7 Révész: *i.m.* 16kk.

8 Czeglédý Sándor: „Méliusz Ágendája és himnológiai tevékenysége”, in: Bartha Tibor (kiad.), *A II. Helvét Hitvallás Magyarországon és Méliusz életműve*. Budapest 1967. 365 kk.

9 Kathona, *i.m.* 21 kk.

10 Botta István: *Huszár Gál élete, művei és kora*. Budapest 1991. 210 kk.

monkat kereső ember. Nagyon keményen, gyakran számunkra elfogadhatatlan beszédférfisban fordult ellenfelei felé.) Mikor ennek okát keressük, már a reformátoroknak az istentiszteletekre (liturgiára) vonatkozó tanításával van dolgunk.

2.1. A reformátorok alapvető jelentőségű megtapasztalása az volt, hogy „*Deus dixit!*” — „*Megszólaht az Isten!*”.¹¹ Az Isten élő Igéje lehetségessé tette a teológia autentikus művelését. A friss, dinamikus Ige-élmény az általuk alkotott liturgiákban visszaadta a prédikációnak azt a fontos szerepet, amit — például a Cselekedetek Könyvének tanúsága szerint — az apostoli Egyházban betöltött. A liturgia felépítésében pedig az a meggyőződés sűt át írásaikon — anélkül, hogy ezt *is expressis verbis* kimondanák —, hogy a *liturgia is igehirdetés*. Az idegennyelvű istentisztelet és a nép számára érthetetlen vagy hamis üzenetet közvetítő szertartások által keltett mágikus babonás atmoszféra és gyakorlat elfogadhatatlan és felszámolandó volt a reformátorok számára. Ezért akarták azt, hogy az egész istentisztelet az Igét — tehát a Megfeszített és Feltámadott Krisztust — hirdesse. Más szavakkal, az Ige győzelmét mind a prédikációban, mind az istentiszteleti rendben szolgálni akarták. Ez fordult pontosan ellentétére a 19. sz. második felében a magyar református egyházban, amikor szinte *egy időben hallgatott el a Krisztus-hirdetés, és fejeződött be egy „liturgiai öngyilkosság”,* melynek során mindazokat az ősi, az Írásból vett és azon alapuló kötött liturgiai elemeket, amelyeket a reformátorok az Ige mércéjével megmérve tiszta Krisztus-hirdetésnek találtak és megtartottak, kidobták az istentiszteletből. Helyükbe a lelkész által írt vagy spontán a szószéken — *ex tempore* — született ima került. Így a gyülekezet istentisztelete elveszítette objektivitását és teljes mértékben kiszolgáltatott helyzetbe került az istentiszteletet vezető lelkész teológiai álláspontjának, lelkiállapotának és helyzetének. Egyik orosz pravoszláv — német protestáns dialógus alkalmával fejtették ki a pravoszláv teológusok, hogy számukra elfogadhatatlan, hogy az istentisztelet egy ember ismereteinek, látásának és indulatainak teljesen ki legyen szolgáltatva.¹²

2.2. A liturgia ezen krisztushirdetés (igehirdetés)-jellegének a felismerésében kell keresnünk az énekléssel kapcsolatos pozitív elveket és gyakorlatot a zürichi hatások alá került reformátorok esetében is. A „wittenbergiek” számára ez soha nem volt probléma. Ott végig az éneklés szerepének nagyrabecsülésével találkozunk. De Zürichben 1525-ben elhallgat a templomi ének.¹³ Ennek szentírásbeli alapját a Kol 3,16 és az Ef 5,19 — hellenista-dualista alapon való, mind Luther, mind Kálvin exegézisével homlokegyenest ellenkező — magyarázatában találták meg. Eszerint énekelni „szívvel” (*Herzensgebet*), és

11 Karl Barth: „Reformierte Lehre: ihr Wesen und ihre Aufgabe”, in: Karl Barth: *Das Wort Gottes und die Theologie*. München 1925. 179-212. Vö. Karl Barth: *Die kirchliche Dogmatik*, 1/1 118. Vö. János D. Pásztor: *The Heritage of the Reformation: Word-Event for Church and World*. Warfield Lectures, Princeton, March-April, 1992.

12 „Sagorsker Protokoll”, *Evangelische Theologie*, 1965, 525.

13 Czeglédy: *i.m.* 363 k.

nem szájjal kell.¹⁴ Ez az álláspont például Méliusz Juhász Péter számára többféle okból elfogadhatatlan volt. Nézzük ezeket az okokat:

2.3. i./ Az éneklésre tanít. Méliusz erről így ír: „Tanítsátok és intsétek egymást mindenféle éneklés által, vigasságtevő szerszám mellett mondott és éneklő dicsérettel, mint a hegedősök, kik énekes dicséretet énekeljenek, kivél intsenek, tanítsanak, építsenek, parázna virágéneket ne mondjanak, hanem lelkit, azaz ki lelki dologra tanít ... Csak az a jó ének, aki lelki ... Mind hegedő, mind virginal, orgona mellett énekelhetni ilyen módon akárhol. Mint Dávid és a próféták...”¹⁵ Nem engedte a Kol 3,16 *pneumatikós* szavát dualista módon „elspiritualizálni.” ii./ A magyar reformáció egész kibontakozása Sztáray óta össze volt kapcsolva az énekléssel. Az evangélium igazságainak terjesztésében, tanításában, továbbá az egész gyülekezetnek az istentiszteleti életbe való bekapcsolásában látták az éneklés pozitív szerepét.¹⁶ A mai magyar gyülekezetnek is a legközvetlenebb kapcsolódása a reformáció századához az e korból való, ma is énekeltek énekek. iii./ Az éneklés pozitív értékelésének harmadik oka egyfelől a már említett wittenbergi hatások, és ezekkel együtt más reformációs központok: Strasbourg, Genf, Canterbury (Cranmer és Bucer) hatásai. Ezek az emberek benne éltek az Egy Katolikus Egyházban — és a kor viszonylag primitív kommunikációs lehetőségeit tekintetbe véve — bámulatosan eleven kapcsolatot tartottak egész Európával. Itt volt a török, és mégis Európa része voltunk!

2.4. *Méliusz* — nem is beszélve Huszár Gálról — a *gregorián éneklést is nagyra értékelte*,¹⁷ annak ellenére, hogy a javaslatára bevett II. Helvét Hitvallás, ha nem is tiltóan, de negatíve nyilatkozik erről.¹⁸ Itt is megmutatkozik a magyar reformátorok szabadsága. Ez összhangban áll a II. Helvét Hitvallás szellemével és bevezetésével, melyben a szerző és az aláírók késznek mutatkoznak az Írásból jobbra taníttatva engedni. A Debrecenben és másutt is sokáig énekeltek magyar reformációs gregoriánok sajnos jórészt eltűntek az istentiszteleteinkből. Méliuszék azért is tartották ezt az éneklési módot hasznosnak és fontosnak, mert különösen alkalmas volt az evangélium igazságainak tanítására. Figyeljük meg a Szentháromság vasárnapjára adott prefációt, amit az istentisztelet során ma énekelni fogunk.* Milyen remekül tanította ez a népet a Szentháromság igazságára akkor, amikor az antitrinitárius veszély a magyarországi reformáció nagy részét súlyosan fenyegette.¹⁹

14 Czeglédy: *uo.*

15 Melios (Juhász) Péter: *A Szent Pál apostal levelének mellyet a Colossabelieknek írt predicacio szerént való magyarazatja.* Budapest 1937. 154 k.

16 Czeglédy: *i.m.* 365. Csekey Sándor egyháztörténeti előadásában hangsúlyozta ezt.

17 Czeglédy: *uo.*

18 *II. Helvét Hitvallás* XXIII. 4.

* Vö.: e szám 30. oldalán. A bevezetőben említett felolvasó ülés után a tagozat úrvacsorai istentiszteletet tartott a XVI. századi protestáns liturgia alapján. A liturgusi és igehirdetői szolgálatot Pásztor János református teológiai tanár végezte, házigazdaként a liturgusi szolgálatban közreműködött Balicza Iván helybeli evangélikus lelkész (*A Szerk.*)

19 Botta, *i.m.* 221-226.

2.5. A gregorián énekléssel szemben Bullinger egyik fő érve az, hogy azt nem az egész gyülekezet éneklé. ²⁰ Ez azonban nem szükségszerű. Vannak jó példái a 16. sz.-ból is, napjainkból is az egész gyülekezet által énekelt gregorián énekeknek. Van azonban egy nagy pozitívumuk, melyről — tudomásom szerint — a 16. századiak nem nyilatkoztak. Jórészüik antifonális, és segíti az istentisztelet alapvetően párbeszéd-jellegének érvényesülését. Ez a *dialógus-jelleg pedig a Szentírás tanúságtétele szerint egyértelmű, és alapvető jelentőségű*. Istentisztelet azért lehetséges, mert azt Isten kezdeményezi. Ő szól, kegyelmes lehajolásában önmagát adja, és az embert válaszára felszabadítja és hívja (Zsolt 50,1). A párbeszéd-jelleg megvan abban is, hogy a gyülekezet a prédikációra hitvallással és imával válaszol. Amikor azonban a gyülekezet az istentiszteleti ima alatt is néma ²¹ — ahogy ez a magyar reformátusok között a 19. sz. végére elsősorban a racionalizmus hatásaira kialakult —, alig marad nyoma a párbeszéd-jellegnek, és az istentisztelet a lelkész monológjává válik. Maga a lelkész pedig az istentisztelet centrumába kerül. Ezzel szemben az ószövetségi istentiszteletből átvett antifonális zsolttárok áthozták a keresztyén istentiszteletbe a dialógus-jelleget.

2.6. A középkori istentiszteletben nem az volt a baj, hogy antifónák voltak, hanem az, hogy idegen nyelven hangzottak és a gyülekezet kimaradt éneklésükből, s az éneklés a pap és a kántor vagy a kórus válaszolgatására szorítkozott. A megoldás tehát nem az antifonális éneklés megszüntetése, hanem a gyülekezet belevonása. Erre világszerte szép példák vannak. Ebben a dologban a gyülekezeti énekkarokra nagyon fontos szerep várna. ²² A zsolttárok — közöttük az ún. újszövetségi zsolttárok (*Magnificat, Nunc dimittis, Benedictus*) és más, az Igére épült szövegek (*Te Deum, Kyrie, Glória, Credo*) antifonális vagy folyamatos énekléssel való elmondása is hathatós módon fejezi ki, hogy a gyülekezet nem tétlen szemlélője, hanem aktív részese az istentiszteletnek. Ez pedig döntően fontos bibliai, és éppen ezért reformációs szempont. Ezért kifogásolandó az a sok református gyülekezetben — nem tudom, hogy áll ez a dolog az evangélikus egyházban — folytatott gyakorlat — rádiós istentiszteleteken, beiktatásokon halljuk —, hogy a lelkész az Ige szolgálata helyett vagy közben *conferencier* szerepet vállal. Istentiszteleten ennek nem lehet helye.

2.7. Hazai református egyházunkban évtizedek óta panaszoljuk, hogy a nép számára az úrvacsora, az Úrral való egyesülés öröme — amit Kálvin az *unio mystica cum Christo* gondolatában fogalmazott meg — helyett a bűnbánat, a gyász, a szomorúság alkalma lett. Ez az egyik fanyar gyümölcse annak a fentebb említett liturgiai önmegfosztásnak, melynek során az úrvacsorai nagy ima (eucharisztikus ima, prefáció, *Sanctus, Benedictus, Agnus Dei*, epiklé-

20 Czeglédy: 376 k.

21 A negyvenes évek közepén kezdődött a református egyházban az Úri Ima a gyülekezettel együtt való mondásának újra bevezetése. A baranyai egyházmegye 1948-ban tiltakozott a római katolikus szokás bevezetése ellen. L. *Baranyai Egyházmegye Jegyzőkönyve*.

22 Már az 1948-as református Énekeskönybe felvettek többet a régi „liturgikus” darabok közül: 176, 177, 178, 183 stb.

zis) is kiiktattott az istentiszteletből. Helyébe a bűnvalló ima került. Ez utóbbinak a helye nem az istentisztelet szívében, hanem — az ószövetségi templom bejáratánál elhelyezett bűnért való áldozati oltárhoz hasonlóan — az elején van. Az örömmel való hálaadás kifejezője Huszár Gál liturgiájában a kommúnió alatt énekelt „Jer, dicsérjük az Istennek Fiát...” kezdetű örvendező ének. (Kálvin genfi liturgiájában ezen a helyen a 33. zsoltár található: „Nosza, istenfélő szent hívek, örvendezetek az Úrnak...”). Amíg ezek a hálaadást, a valóságosan jelenvaló Úrral való találkozást és egyesülést kifejező elemek vissza nem jönnek istentiszteletünkbe, ebből a szempontból nem lesz változás. *Az istentiszteleti rendnek magának kell tanítani annak megértésére, amit csinálunk.* Az 1985-ben megjelent református liturgiás könyv tett erre egy meglehetősen erőteljes kísérletet.²³

2.8. Huszár Gál liturgiájában a Nicea-Konstantinápolyi Hitvallásnak „strófikus népének-formájával” találkozunk.²⁴ A *Niceanum* egészen a 19. századig használatos a református liturgiákban úrvacsorakor és lelkésszenteléskor. A 19. században a racionalizmus és a teológiai liberalizmus következtében kialakult „quasi-unitárius”²⁵ felfogás nem tűrte a *Niceanum* tiszta és határozott krisztológiáját. Így azt szépen csendesen kiiktatta az istentiszteletből. (Az *Apostolicum* megmaradhatott, mert az „Egyszülött Fiú” kifejezést lehetett jelképesen is értelmezni). 1985-ös liturgiás könyvünkben ismét benne van, reméljük, nem marad meg a könyvben, hanem az istentisztelet részévé lesz. Amelyik tanítás nincs jelen az istentiszteleten, az gyakorlatilag meghalt.

2.9. A reformátorok számára különösen fontos és magától értetődő volt, hogy a tan reformja az istentisztelet reformjával jár együtt. Csak annak a tannak van jelentősége, mely a nép számára érthető és megemészthető módon megjelenik az istentiszteletben. Az apostoli Egyház példájából, mely a Reformáció számára normatív erejű volt, megismerték és gyakorlatba is átültették a tan és az élet — úgy is fogalmazhatunk, hogy a *theologia* és a *doxologia* — szerves összetartozását. Ez nem jelentette azt, hogy az istentisztelet szárazzá lett. Éppen a liturgia felépítése, és ezen belül az éneklés és a *responsumok* együtt adták az istentisztelet eleveenségének az Igén alapuló tárgyi feltételeit. Az istentisztelet eleveensége a Szentlélek munkájának gyümölcse. Itt is van analógia a liturgia és a prédikáció között. Mindkettő csak a Lélek által lehet élő és ható. Lehet a leginkább biblikus alapokon felépített liturgia: ha a Szentlélek nem adatik, erőtelen marad.

23 *Istentiszteleti Rendtartás a Magyarországi Református Egyház számára.* Budapest 1985. E liturgikus könyv minden gyengesége mellett áttörést jelent abban, hogy a gyülekezet cselekvő részvételére biztat, antifonális imádságokat ad. Legfontosabb az, hogy a prédikáció és a sákramentomok egységét vallja: „...az egyház istentiszteletének a középpontjában az Ige van, aki az ÚR Jézus Krisztus (kiemelés: P.J.). Krisztusról tesz bizonyosságot ... az igehirdetés és a sákramentomok.” 29.

24 Ferenczi Ilona: „A lutheri liturgia hatása 16-17.századi istentiszteleti rendünkre és annak nyomai századunkban.” in: Fabiny Tibor (szerk.), *Tanulmányok a lutheri reformáció történetéből.* Budapest 1984. 94.

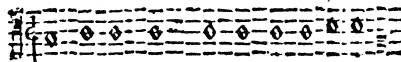
25 Alasdair I. C. Heron: *A Century of Protestant Theology.* London 1980. 37.

2.10. Viszont azok, akik az említett liturgikus elemeknek az istentiszteletből való eltűnését a római elemektől való megtisztulásként üdvözlötték, nem értették, mi volt a reformáció lényege, és hamis identitástudatról tettek és tesznek tanúságot. Ismételjük meg: *a reformáció lényege az Ige által való felfedeztetés, s így az Ige felfedezése, és az Ige uralmának való engedelmesség.* Azokat az erőket, melyek istentiszteletünket ezen liturgikus elemektől megfosztották, egészen más reformáció-koncepció vezette. Eszerint a reformáció lényege az egyén szabad döntése (liberalizmus). Ha ez eszközök alapján történik, akkor racionalizmusról van szó. Mindezek mögött tulajdonképpen a Szentírás *dábárló*logos dinamikus koncepciója helyébe — mely szerint a Logos primér értelemben a szó és tett egységében teremtő és megváltó Örök Fiú, a Szentháromság Második Személye — a filozófiák gondolatára, racionalitásra leszűkített *logosa* kerül. Ez pedig szemben áll az Ige tanításával, és ezért a reformáció lényegének megtagadását jelenti. Éppen ezért nagyon szükséges volna reformációs ön- és identitástudatunknak az Írás fényében való felülvizsgálatára. Ebben a XVI. századi atyák tanításai és istentiszteleti rendjei nagy segítséget nyújtanak nekünk.

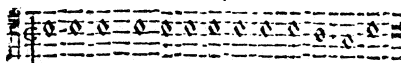
2.11. A XVI. századi liturgiák vizsgálata nemcsak a krisztológia, hanem az ekkleziológia szempontjából is fontos. A biblikus kötött elemek összekapcsolnak bennünket az Egy Egyetemes Egyházzal. Ha Luther énekét, Arany-szájú Szent János (Chrysostomos) vagy Kálvin imáját használjuk, átélünk valamit az Egyház egységéből. Segítenek eloszlanni azt a hamis látást, hogy a templomban „a pap imádkozik”. Az istentiszteleti imádság a gyülekezet imája. A gyülekezet pedig a teret és időt átfogó *Una Sancta Catholica Ecclesia* része. Istentisztelete a Mennyei Istentiszteletből táplálkozik és ahhoz tartozik. Az Egyháznak és minden Krisztusban üdvösséget talált tagjának az a szent kötelessége és boldog kiváltsága, hogy a Teremtő, a Megváltó és a Megszentelő Istennek: a Három-Egy Istennek adjon tisztességet, dicsőítést és hódolatot. A gyülekezet Huszár Gál liturgiájának már a kezdetén ezért fohászodik:

*Úr Isten, nyisd meg a mi ajakinkat
És a mi szánk hirdeti a Te dicséretedet.
Dicsőség legyen Atyának, Fiúnak és Szentléleknek,
miként volt kezdetben, most és mindenkoron,
és mind örökkön örökké úgy legyen!*

MINISTER.



VR Isten nyisd meg a mi aiakinkat,
CHORVS.



Es a mi fiánc hirdeti a te diczeretedet